

Ivo
Paić

POKRET
I
MIŠLJENJE

Fragmenti odnosa
ideologike i
revolucionarnog
mišljenja/
djelovanja

1. Odnos revolucionarnog pokreta i
inteligencije kao poticaj pitanju

1. Najčešće je tako da se odnos revolucionarnog pokreta i revolucionarnog mišljenja problematizira upravo onako kako se i pokazuje: mahom »stručno«, »sektorski«, »profесиjski« i »profesorski« kroz »probleme« odnosa revolucionarnog pokreta i inteligencije.¹⁾ U *temelju* tako sužene problematizacije nalaze se i poticaji pitanju o odnosu revolucionarnog pokreta i revolucionarnog mišljenja. Važno je, međutim, da se ne popusti optičajnim predrasudama, da se ne podlegne tradicionalnim tradicijskim i aktualnim nanosima, da bit i osebuje povijesne sadržaje odnosa inteligencije i pokreta ne promišljamo jednostrano — umnožavajući u sadržajima naših odgovora sve pogreške metodički neosiguranih pitanja. Zapravo, jednostranosti su na djelu dok promišljanje stoji u vlasti *građanskog racionaliteta*, jedne povijesno opredmećene i sebe opredmećujuće moći proizvođenja pričina i pojave kao *biti* »stvari«, regije bića kao cjeline, fragmentarnog znanja kao spoznaje totaliteta i same zbiljnosti povijesne zbilje. No spomenuto je sužavanje pitanja ipak *legitimno*: ono je vijeran izraz neprevladanosti građanske privacije i posredovanosti produkcije života i pitanja životu; ono je pod uplivom građanskog *razloga (essendi, fiendi, agendi i cognascendi)* unatoč svim nedvojbenim dometima »izgradnje socijalizma«.

Vratimo se pitanju. Ono se ne postavlja *samo radi* revolucionarnog pokreta i (ili) *samo radi* inteligencije, pogotovo ne smjerom tako čestih nakana kojima je do pre-

¹⁾ Ovo je dopunjen i dijelom promijenjen sadržaj mojih tekstova: 1. »Inteligencija, mišljenje, pokret« (Dijalog, br. 5, 1978), 2. »Između ideje i mišljenja« (Vidici, 2, 1978) i 3. »O odnosu revolucionarnog pokreta i revolucionarnog mišljenja« — pripremljeno za znanstveni skup »Savez komunista i samoupravljanje«, objavljeno u časopisu »Socijalizam«, br. 3, 1978.

vlasti jednog »relata« (»inteligencije«, pokreta») nad drugim. U prostor zbiljski djelotvornijeg razgovora ulazi se tek raspitivanjem o onome *po čemu* inteligencija povijesno-revolucionarno doista *jest i po čemu* je pokret doista *revolucionaran*. Metodički je odlučno:

a) Ako ne postoji nešto *zajedničko* inteligenciji — ukoliko doista jest, i pokretu — kao nužan uvjet njegove revolucionarnosti; ako ne postoji nešto zajedničko po čemu su i pokret i inteligencija pri sebi, u svoje navlastite moći sabrani, onda se (kako nerijetko i biva) raspravljanje slobodno grana u nizu smjerova više ili manje učenog, političkog, »angažiranog«, »kritičkog« itd. dokazivanja/poricanja nečega što ne pripada krugu bitnih promišljanja.

b) Ako, pak, postoji nešto zajedničko po čemu inteligencija i pokret u njihovoj *svezi* jesu: ako bez sveze toga zajedničkog ne mogu opstojati na bitan način, onda čini se da slijedi: naše se pitanje ne može razviti iz vidokruga inteligencije »kao posebne strane društva«, niti sa filozofijskog, sociologijskog ili literarno »elastičnijeg« stajališta koje takvu posebnost neproblemski prihvaća i odatle prosljeđuje *prema pokretu* — prosuđujući o biti njihova međusobna odnosa iz mjerodavnog značenja tako razvijene odredbe inteligencije. Načelno je isto pođe li se od nekakve odredbe pokreta *prema inteligenciji*.

2. U prvom slučaju (»od inteligencije prema pokretu«) izlaze na vidjelo teškoće »nesretne svijesti«: inteligencija se osjeća prikraćenom jer može misliti što hoće a ne može »naći« pokret i društvo u kojem se odjelotvoruje sve što misli; prikraćena je i gledom na očekivano »zakonodavstvo uma« kojem »neumna« — nužno »nesavršena povijesna zbilja« naprosto ne odgovara. U drugom slučaju (»od pokreta prema inteligenciji«), ishod je zaključivanja često porazan za inteligenciju: ona »ne odgovara« potrebama pokreta definiranog mimo bitne sveze »inteligencija — pokret«. Ovakve i slične jednostranosti u problematizaciji odnosa »pokret — inteligencija« nisu tek proizvoljnosti koje pristižu od inteligencije ili od pokreta. One svjedoče o postojanju temeljnog nesuglasja: *praktički* nije, još nije, osvojena proizvodnja života koja ne proizvodi inteligenciju kao »posebnu stranu društva« i pokret kao još neprevladanu posebnost »ideja i akcija«; nije još nije, osvojeno ono »treće«, ono zajedničko po čemu inteligencija (ne kao jedan od društvenih slojeva) i pokret (ne kao »privatna zajednica«) doista stabilno povijesno jesu. Ovakva tvrdnja, naravno, ne rješava »problem«. Ona traži bar njegovo izoštrenje, ali sada već preko uskog vidokruga nekritičkog prihvaćanja povijesno uvjetovanog »egoizma« inteligencije i »sektorskog« postavljanja pokreta. Lenjin naznačuje — u mediju ideje komunizma i povijesno relativiziranog revolucionarnog dje-

lovanja — sintezu/prevladavanje toga »egoizma« i »sektorskog držanja pokreta. To se htijenje otima građanskom racionalitetu i razlogu toliko uspješno koliko mišljenje uopće može podnijeti trajnost napetosti (točnije: raspeto-sti) između nepovijesnog ranga ideje i svagda povijesnog *toposa* prakse.

2. »Bezrezervna odanost idejama komunizma« i položaj mišljenja

1. Lenjin uviđa potrebu prevladavanja jednostranog vidokruga razumijevanja odnosa »inteligencija — pokret«, u odnos »revolucionarni pokret — revolucionarno mišljenje. Postavkom »bez revolucionarne teorije nema revolucionarnog pokreta«, Lenjin dospijeva u blizinu cjelovitog odgovora. Međutim, zašto se tim geslom dopire u blizinu odgovora, zašto ono nije odgovor sam? U spisu *što činiti?* Lenjinu je stalo da komunista-revolucionera koji sjedinjuje bezrezervnu odanost idejama komunizma s umijećem laviranja, paktiranja i napredovanja pokreta u krivulji. Umijećem toga sjedinjavanja *de facto* se razvija osebujno »teoretsko polje«: u njemu vlada *napetost* između teoretskih tvorevina što pripadaju »idejama komunizma« i promjenjivih — razvojnih teoretskih tvorbi kakve se oblikuju na tlu povijesno primjerenog i akcijskog laviranja, paktiranja, napredovanja u krivulji. Dakle, napetost vlada između nečega što ima za (komuniste-revolucionere) *aksiomski status* »bezrezervna odanost idejama komunizma« — i onoga što je bezuvjetno, više ili manje izravno, povezano, uvjetovano promjenjivim sadržajem prakse i autoritetom povijesnih i aktualnih pretpostavki mišljenja/djelovanja. Dade se razabrati da Lenjin naglašava *umijeće* spomenutog sjedinjavanja, što hoće reći i AUTORITET MIŠLJENJA koje bi htjelo zadržati u odnosu ideje i djelokrug prakse pokreta: MIŠLJENJE se opire osamostaljenju »ideja komunizma« naspram praksi, ono je i protiv bez-idejne prakse. No bezrezervna odanost idejama komunizma nosi u sebi i naboj opasnosti za inteligenciju i pokret, za odnos revolucionarnog pokreta i revolucionarnog mišljenja.

a) Aksiomski status »ideja komunizma« *ograničuje mišljenje*: bezrezervna odanost bilo čemu pa i idejama komunizma postavlja granice pitajućem mišljenju; posve *neproblemsko* (»bezrezervno«) prihvatanje ideja komunizma *ograničuje i samo djelovanje*: ono je jednim svojim dijelom *unaprijed* određeno tako prihvaćenim idejama.

b) Ova unaprijed-određenost mišljenja/djelovanja, ta bezuvjetna zadaća sjedinjavanja ideja — mišljenja — djelovanja, dovodi u pitanje *načelnu otvorenost* inteligencije i

pokreta prema neponovljivom sklopu povijesnih pretpostavki tako što one (za pokret i inteligenciju) nužno dobivaju »specifičnu boju i osvetljenje« ne samo s obzirom na temeljni odnos povijesne proizvodnje života nego i s obzirom na pretpostavljeno mjerodavno značenje »ideja komunizma«. Spomenimo uz put: da Marx piše o razumijevanju povijesne proizvodnje života, njemu je do sabranosti u temeljni odnos koji daje »boju i osvetljenje« *svim* odnosima, njemu je stalo do toga da razvije sadržajnu teoretsku apstrakciju *toga odnosa* koji daje »boju i osvetljenje« svim drugim teorijskim tvorbama i idejama; teorijske se tvorevine ne »interpoliraju« vanpovijesnim idejama.

c) Ukratko: ono nepovijesno (ideje) intervenira u povijesno. Pitanje je: koliko to »interveniranje« priječi mišljenje i djelovanje (i inteligenciju i pokret) u nastojanjima promicanja »same stvari«, to jest »materije« povijesnog revolucionarnog *praxis-a*.

d) Izostanak upitna odnosa i prema idejama komunizma (a komunizam je *pokret*, Marx) ima naročitu značajku koja oštro naznačuje opasnost za pokret i inteligenciju, za razvitak prakse koja na bitan način dovodi inteligenciju i pokret u odnos s obzirom na ono po čemu doista povijesno jesu: historija socijalizma nas uči da se na pitanje što jest sadržaj »ideja komunizma« nerijetko odgovara putem interpretacija značenja jednog »carstva« s onu stranu nužnosti. Interpretacija je (po tome »*inter*« = između), nekakva individualna i (ili) kolektivna intervencija između onoga »što jest« onoga što je onkraj »carstva nužnosti«. Nadalje, a *upravo je o tome riječ*, ako se dogodi da se u jednoj osobi (instituciji) poklope interpretacija i najveća »mjera« društvene moći — onda »ideje komunizma« dobivaju (sankcioniranom objektivnošću) naglašen značaj prema čovjeku, postaju mu nešto *vanjsko objektivno*. Doista su, pak, prožete voljom i (samo) voljom posve određenog subjekta čiji subjektivitet poništava, i s pomoću »ideja komunizma«, subjektivitet svih drugih.

2. U povijesti socijalizma ta se opasnost već davno objelodanila. Njena je bit: proširenje prostora važenja aksiomskih tvorbi, sužavanje područja važenja dinamičkih povijesnih iskaza koji se izravno tiču napredovanja pokreta *kroz* povijesni složaj pretpostavki mišljenja/djelovanja. U zahvatu odnosa pokreta i mišljenja, ta se opasnost može ovako izraziti: raste mjerodavno značenje ideja (bezrezervna odanost...), opada mjerodavno značenje povijesnih revolucionarnih iskaza; namjesto umijeća rečenog sjedinjavanja razvija se — postajući nečim »normalnim« — *umijeće potiskivanja mišljenja »intelektualnom praksom« obrazlaganja posve mjerodavnog značenja ideja za mišljenje*. Konkretnije: Lenjin je na bitan način djelotvoran intelektualac koliko uspijeva — ostajući »bezrezervno

odan idejama komunizma« *predmetom vlastitog mišljenja* i djelokrugom revolucionarnog čina zahvatati povijesne pretpostavke revolucionarnih mijena; Staljin, pak, gotovo cjelinu teoretskog polja pretvara u aksiomsko polje, u područje važenja ideja kojima (se) pridaje rang komunističke značajnosti. Naspram Lenjinovoj plodotvornoj (unutrašnjim teškoćama bremenitoj) postavci koja podrazumijeva napetost odnosa »ideja — prakse« posredstvom mišljenja. Staljin ustanovljuje već paradigmatski slučaj *supsumcije mišljenja i djelovanja pod ideje* kojima politička (samo) volja, kao volja za moći, pridaje značenje komunističkih ideja. U posvemašnjoj prevlasti takvih »ideja komunizma« nad mišljenjem i djelovanjem, ideja za koje se drži da su komunističke, *sve se stavlja u ideju, ništa u čovjeka*: kao »istina u najvišem stupnju« ideja nije usporediva s bilo čime: zato svako mišljenje — ako tada uopće ostaje nešto od njega — postaje blijedi odsjaj ideja, više ili manje uspjela konkretizacije nečega što unaprijed nadmašuje svako mišljenje i djelovanje. Ako možemo reći da Lenjin stavlja mišljenje pred kušnju (napetost »ideja — praksa«), Staljin — u krajnjim izvodima — poništava mišljenje i otvara prostor racionalitetu kao konstrukciji (sklopu, postavu) bezupitnog funkcioniranja — »primjeravanja« svega u okružju nalažuće ideje kao najvišeg dobra o čijoj dobrobiti brine svako djelovanje da bi uopće zadošlo nekako važenje.

3. Staljinistički ideologički »rez«: poništavanje mišljenja

1. U okružju Staljinove i svake staljinističke paradigme *nema* bitnog odnosa inteligencije i pokreta, nema temelja bitnom odnosu »revolucionarni pokret — revolucionarno mišljenje«. Inteligencija (bez »mišljenja«) pada ispod mjere revolucionarnog djelovanja, *bez mišljenja* ona ne bivstuje po mjeri navlastitih bitnih moći; ni pokret, načelno, ne može biti revolucionaran:

a) Inteligencija je *unajmljenik ideja*. Njena se zadaća, svrha, razlog i opravdanje »djelotvornosti« svode na razradu ideja koje — kao mišljenju mjerodavne — pridolaze, recimo, iz budućnosti (pa imamo nasilje budućnosti nad sadašnjošću), iz nepovijesnog sustava misli, iz volje i samo-volje pojedinca, »potreba« partije, »potreba« države: dakle, od bilo kojeg *mišljenju vanjskog*, pa ipak mišljenju mjerodavnog Apsoluta, Subjekta. Kao unajmljenici ideja, intelektualci su *ideo-logičari*. Njihova je djelatnost *ideologika*: upotreba znanja koja idejama pribavlja status filozofijske i znanstvene »obrazloženosti« »značajnosti«, radi »viših ciljeva«, to jest pripomaganja političke (samo)

volje za moći i nastojanja čija je bit primjeravanje života vlastitim idejama birokracije. Tako inteligencija zadobiva *važenje* unutar jednog svjetonazora i jedne »prakse«: *ona funkcionira!* Funkcionalnost inteligencije u takvome svjetonazoru i njemu primjerenoj »praksi« bitan je *index* poništenosti toga *po čemu* inteligencija jedino i može sudjelovati u bitnom zbivanju. Naime, MIŠLJENJA. Mišljenje je (i inteligencija je) na djelu u *bespredrasudnom držanju pred činjenicama povijesnog života*. Međutim, potiskivanjem mišljenja svako se pitanje unaprijed deproblematizira nekakvom idejom koja — sad možemo staviti među navodnice — od »intelektualca« zahtijeva *stav vjere, povjerenja i tehniku upotrebe znanja* radi obrazlaganja nečega što već unaprijed ima istinu, što unaprijed treba da važi kao istinito. No vjera i mišljenje ne idu zajedno.

b) Kao revolucionaran, pokret doznaje što doista jest samo *kroz djelovanje* i učinke svoga djelovanja; neponovljiv složaj povjesnih pretpostavki jest mjera njegove djelotvornosti. No povijesna se praksa ne može razviti *bez povijesnog (revolucionarnog) mišljenja*. Povijesno mišljenje traži bespredrasudno uviđanje toga što je *bitno* za držanje čovjeka revolucionera u povijesnom svijetu. Kako se u prevlasti ideje nad mišljenjem i djelovanjem poništava i *povijesna djelotvornost* pokreta, dakle u opasnosti je i njegova *revolucionarnost*.

2. Slijedom prethodnih tvrdnji možemo zaključiti: *nema* inteligencije u njenoj bitnoj djelotvornosti bez mišljenja; *nema* revolucionarnog pokreta bez povijesnog (revolucionarnog) mišljenja. Po revolucionarnome mišljenju inteligencija i pokret dolaze u bitan *međusobni odnos*. U takvome se odnosu razvija ono što je bitno za inteligenciju i bez čega pokret ne može biti revolucionaran. Zato veznik »i«, između »pokreta« i »mišljenja« ima inkluzivno značenje utemeljeno na biti mišljenja/djelovanja ukoliko je ono doista *revolucionarno*.

3. Drukčije razumijevanje sadržaja toga odnosa, recimo njegovo svodenje pod ideje najčešće ide preko zanemarivanja temeljnog i utemeljujućeg značenja sveze mišljenje/djelovanje. Odatle, na primer, može postati vidljivim pretvaranje bitne revolucionarne izreke »borba mišljenja« u taktičku i taktizirajuću krilaticu: u njoj se nerijetko pledira za »borbu« bez mišljenja«. *Plaidoyer* za »borbu mišljenja« bez »mišljenja«, isto je što i postavljanje pitanja s unaprijed pripremljenim odgovorima i cjelokupnom procedurom dokazivanja/osporavanja nečega što se unaprijed zna kao nedvojbeno, unaprijed neosporivo, neporecivo.

Ili: obilaženje rečene bitne sveze mišljenja/djelovanje izvodi »demokratski centralizam« u *načelo* demokratskog centralizma; tako se načelo (kao nešto objektivno,

kritičkim prosudbama nedodirnuto) nameće razrađujućoj moći znanja i umijeću *primjene*, namjesto da se »demokracija« i »centralizam« (u partiji, savezu, društvu) izvode iz stalno pitajućeg mišljenja, spoznavanja povijesnih pretpostavki revolucionarne djelotvornosti mišljenja/djelovanja. Dodajmo tome: oba pojma — »borba mišljenja« i »demokratski centralizam« — nose na sebi znake povijesti socijalizma. U njihovu sadržaju isprepleteni su momenti živog i životnog mišljenja i momenti kad su ti pojmovi pretvoreni u načela, a načela u dio aksiomskog teorijskog polja u pogledu kojega upitan odnos postaje nepoćudan. Vjerojatno bismo slične pretpostavke mogli postaviti i provjeravati analizom sadržaja nekih drugih optičajnih, ne-problemski prihvaćenih pojmova konstitutivnih za »teoriju revolucionarne organizacije.

4. Ocrtani ozbiljeni *ideologički »rez«* omogućuje ustanovljenje i pseudoznanstvene paradigme »normalne društvene znanosti«. Društveno je istraživanje utemeljeno na nekoliko sankcioniranih pseudoznanstvenih dostignuća koja se snagom nalažućeg političkog autoriteta priznaju dovoljnim za bitna razumijevanja i objašnjenja u djelokrugu istraživanja. Operacije dotjerivanja tako ustanovljene »normalne znanosti« — kakve poduzimaju intelektualci kao ideolozi — jednostrano su usmjerene na »prikupljanje« potvrda, »ilustracija«, »primjera« istinitosti toga što je već *označeno istinitim*. Nevidljiva strana svijeta obuhvaća sve što može dovesti u pitanje rečenu »normalnu znanost« što naposljetku može ugroziti jednom zadobiveno važenje intelektualca kao ideologa. Opredmećeni i sebe opredmećujući racionalitet osamostaljene volje koji biva, na način *moći* — pokazuje se i kao *progres* bez kraja: prožimanje svega »znanosti« koja zatamljuje refleksiju o vlastitim pretpostavkama, o povijesnosti ideja kojima se pridaje rang komunističke značajnosti.

5. Rezimirajmo bit prethodnih teza: pitanje o odnosu inteligencije i pokreta sveli smo na odnos revolucionarnog pokreta i revolucionarnog mišljenja: zatim smo taj odnos sveli na pitanje o *revolucionarnosti mišljenja/djelovanja*. Poticaj takvom smjeru razmatranja našli smo u nekim Lenjinovim metodički bitnim stavovima o odnosu ideja, mišljenja i djelovanja. Staljinistička, uglavnom paradigmatički prikazana, poništavanja revolucionarnog mišljenja i revolucionarnog djelovanja upućuju, nadam se, na razumijevanje negativnih posljedica za mišljenje/djelovanje u prilikama posvemašnje prevlasti »ideja komunizma« ili ideja koje dobivaju, čovjeku vanjskim autoritetom, sankcionirano komunističko značenje. Teze bi se mogle okončati, recimo, potankom analizom »zaboravljenih« izbornih Marxovih misli o problemskom okviru ovoga priloга. U rezultatu bi se izrazilo nekakvo rekonstruirano

»Marxovo shvaćanje odnosa revolucionarnog pokreta i revolucionarnog mišljenja«. Slijedeći bi, u teoriji oprobani, postupak bio u tome da se pomoću »izvornog marksističkog« organona izvede i kritika postojećeg »stanja problema.« Neka, međutim, ostanu otvorenim pitanja: *prvo*, ne nosi li i primjena tako pažljivo izrađenog organona kritike postojećega stanja u sebi naboj opasnosti za mišljenje i djelovanje, ne vodi li i »primjena« Marxova shvaćanja prema paradoksalnom zaključivanju po kojemu je ono istinito dato u početku marksizma, pa se praksa pokazuje kao otklon od istine? — *drugo*, kako bi se takav mogući uvid pomirio upravo s bitnim marksističkim stavom da istine nema bez čina preobrazbe, da istina nije pitanje teorije, nego *praktičko* pitanje to jest ono koje pripada samom zbivanju? Ovdje nam nije stalo do rekonstrukcije Marxova shvaćanja kao »oruđa« kritike, pogotovo ne s obzirom na naznačene opasnosti takvog organona za mišljenje/djelovanje. No pitanje o biti istine neka ovdje posluži povodom bar fragmentarnom raspitivanju o tome postoje li kakve ideologičke inercije u promišljanjima Saveza komunista.

4. Ideologičke inercije u promišljanju Saveza komunista

1. Možda je prva značajka te inercije sabrana u široko rasprostranjenoj i, reklo bi se, dijelom prihvaćenoj tvrdnji: sve je u redu s teorijom, samo je riječ o njenoj provedbi u praksi! Što to znači?

a) Načelno: ako se već govori da doista ima teškoća u provedbi teorije (s teorijom je, navodno, sve u redu), onda nam valja optužiti praksu koja »ne odgovara« teoriji. Zbog prihvaćanja stava o neodgovornosti prakse pred teorijom ispušta se pozicija znanstvenorevolucionarnog mišljenja/djelovanja, s izgledima prijelaza na idealizam *par excellence*. Ne bilo kakav idealizam, ponajmanje onaj o kakvome se još shematički piše u čitankama i udžbenicima. S tvrdnjom da je sve u redu s teorijom, mišljenje/djelovanje sebe usmjeruju je u okružje pogubne opasnosti koja ih poništava u njihovoj biti i bitnoj vezi: u krug »teorijske prakse« koja — kako je u prethodnim tezama djelimiце pokazano — cjelinu teoretskog pojma pretvara u aksiomski sustav, u okružje »prakse« koja se načelno ne može dići na razinu teorije (ideje).

b) Istraživanje bi se moglo razviti u okvirima posebnog pitanja: je li se u redu s teorijom jedne prakse za koju se tvrdi da je osigurana vlastitim izgrađenim socijalističkim temeljem? Slijedilo bi da se u vidokrugu teorijskih stavova o razvijenoj socijalističkoj osnovi mora pro-

slijediti *usavršavanju* cjeline proizvodnje života na temelju pretpostavljene suglasnosti teorije i na vlastitoj osnovi razvijene socijalističke prakse. U zahvatu takve tvrdnje postaje legitimnim govor o »postrevolucionarnom razdoblju« i o »praksi nakon revolucije«: socijalizam slovi kao nešto *nakon revolucije*. I dalje značilo bi da pitanje o samom temelju socijalizma postaje načelno suvišnim, temelj je »konačno povijesno osiguran i deproblematiziran. Tako se napokon organsko pitanje o povijesnim pretpostavkama socijalističke proizvodnje života, pretvara u *organizacijsko*: naime pitanje o tome »što jest« preobrazuje se u pitanje »kako nešto funkcionira«. Poremećuje se bitna sveza temeljnog i utemeljujućeg pitanja s akcijskim i organizacijskim. Osamostaljivanjem akcijsko-organizacijskih pitanja, u prednji plan dopijeva *metoda* akcije i organizacije. Prevlasku metode nad bićem (nad onim »što« same »stvari«) osamostaljuje se organizacijski moment prakse, gubi se uvid u bit odnosa organskog i organizacijskog, gubi se kontinuiranost praktičnog provjeravanja akcije-organizacije. U ishodima takvog mišljenja/djelovanja, u prevlasti metode nad bićem, periodično se nadolazi u kritične točke: u njima se objelodanjuje *nefunkcionalnost određene metode akcie i metode organizacije*. Na crti uvjerenja da je sve u redu s teorijom i da je sve u redu s vlastitim temeljem socijalizma dalje se zaključuje: potrebne su preinake u *metodi* akcije i organizacije. Zatim se teškoće obnavljaju u drukčijoj akcijsko-organizacijskoj prilici. I tako dalje, *ad infinitum*.

c) U neproblemskom odnosu prema teoriji i temelju društvene proizvodnje života (kao da je riječ o razvijenoj socijalističkoj osnovici), obnavlja se vrtnja u krugu neupitnog odnosa spram zbiljskim mogućnostima stvarnosti, spram misli koja sabrano zbori o zbiljskom stvarnosti. Takav tip neproblemskog odnosa podrazumijeva i tezu po kojoj je moguće *izgraditi socijalizam*, budući da je socijalizam društvo »nakon revolucije« društvo u kojem se rješavaju »postrevolucionarna« pitanja. Gdje prevlada uvjerenost da je socijalizam moguće izgraditi, tu je dozvoljeno i *stupnjevanje* etapa izgradnje. Stupnjevanje etapa »izgradnje socijalizma«, upravo srazmjerno kvalifikacijama odmaklosti pojedinih etapa od početnog stanja, od stanja »nakon revolucije« — odmiče mišljenje od problematizacije *temelja* »izgradnje socijalizma«. Govoreći u metafori: svaki se viši kat (viša etapa) oslanja na prethodni, udaljujući se od temelja, svaki se viši kat sve manje izravno veže uz temelj.

2. Što je konkretan sadržaj takve svijesti, kakav je utjecaj njena postojanja na Savez komunista — može se tek istraživanjem pokazati. Naše ćemo tvrdnje samo popra-

titi s nekoliko teza. One posredno upućuju na bit ideologičke tromosti ovoga tipa.

a) Bezrezervnoj vjeri u kvantitativno raščlanjavanje anketama prikupljenih »mišljenja o« (jednom je duhovito primjećeno: ankete mahom pitaju ljude što misle, a ne što jedu), i svijesti kojoj je posve jasno sve što se tiče povijesnog mjesta i uloge Saveza komunista — istraživanja toga mjesta i uloge prikazuju se spekulativnim umovanjima *neprimjenjivim* na »našu stvarnost«. Što je pak, »naša stvarnost«, što je »primjenjivost«? Primjenjivost može značiti i često znači tek praktičnosti: mogućnost da stav, odluka, ideja . . . postanu sastavnim dijelom djelovanja *bez obzira na praktički* status toga djelovanja, to jest bez obzira na sadržaj, smjer i intenzitet promicanja revolucionarnog *praxisa*. Dakako, »naša stvarnost«, kao cjelina uvjeta života, ne može bez primjenjivih praktičnih ishoda najraznovrsnijih istraživanja. Na primjer, već »uhodana« empirijska istraživanja daju svoj obol spoznajama ljudske jedinice. Podaci su jako praktični, primjenjivi, u prilagodbi čovjeka sistemu i sistema čovjeku. U svemu tome redovito izostaje uvid u činjenicu da su taj »konkretni čovjek« (naspram »apstraktnom čovjeku« misli cjeline), taj predmet istraživanja, i sistem kao predmet istraživanja, izdanak klasne povijesti i niza okolnosti »izgradnje socijalizma«, okolnosti koje treba i *prevladavati*, koje se mogu prevladavati a ne etabilirati. No »praktična znanost« u svojoj primjenjivosti mahom ostaje pri onome što jest i kakvo jest: pitanje o nečemu (u čovjeku, u njegovu svijetu), još-ne-nastalom a mogućem zbiljskom, pada izvan njena domašaja, jer hoće biti »objektivna«. Biti objektivna u takvoj znanstvenosti najčešće znači povući oštru granicu između takozvanih sudova vrijednosti i sudova stvarnosti. Kao da »stvarnost« i »vrijednost« prebivaju odvojeno, kao da je moguća znanost jednog dijela u sebi nedeljive osobe i svijeta. Ipak, takav tip znanstvenosti u nas funkcionira. Prvenstveno tamo gdje odgovori ne podliježu pitanjima: neproblemski odnos prema povijesnim pretpostavkama proizvodnje života, neproblemski odnos prema teoriji ukoliko ona u naprijed deproblematizira temelj proizvodnje života (kao nedvojbeno socijalistički), dakle i neproblemski odnos prema povijesnom mjestu i biti povijesnog djelovanja Saveza komunista — odrješuju praktičnu, primjenivu znanost u brojnim njenim izdancima, za objektivnost (točnost, egzaktnost i proračunljivost) koja apstrahira od povijesnog statusa svoga predmeta i njegova značenja u cjelini revolucionarnog *praxisa*.

b) *Ideologička* se funkcija znanosti (a znanost nije nešto izvan Saveza komunista, niti je Savez komunista po strani znanosti) može istraživati, recimo, u economicističkoj interpretaciji politički opravdane, znanstveno još nedovoljno obrazložene, teze: sve mora biti u funkciji udruženoga

rada! Dijelu se znanstvenih istraživanja »udruženi rad« pokazuje *subjektom* a društveno djelovanje *funkcijom* toga subjekta. Odatle se otvara i pitanje: kako da Savez komunista bude u funkciji udruženog rada? Odgovor nije jednostavan koliko je pitanje postalo već nekako razumljivo. Ako je, kako se prosječno shvaća, »udruženi rad«, kaže se, udruživanje »rada« i »sredstava«, onda bi valjda trebalo istražiti kako Savez komunista može djelovati u *funkciji* udruživanja rada i sredstava. Valjalo bi, dalje, istražiti kako cjelokupna politička proizvodnja i duhovno-znanstveni »sektor« mogu postati funkcija udruživanja »rada« i »sredstava«. Tada smo već pred pitanjem: što ostaje od udruživanja »rada« i »sredstava« kad se cjelokupan politički i duhovni sektor odijele i shvate kao funkcija toga udruživanja? Ostaje *subjektivitet* »udruženog rada« u kojem je na djelu politički neosvještena ideja zajednice proizvodnje života i duhovno-znanstveno neosvještena i znanošću neprožeta bit toga udruživanja; ostaje, zapravo, tek naknadna funkcija politička i znanstvena refleksija udruživanja »rada« i »sredstava«. Ostaje, dakle *ekonomika* a u najboljem slučaju ono što je predmet političke ekonomije kao posebne znanosti, ili takozvane marksističke političke ekonomije koja pripomaže učvršćenju posebnosti ekonomijske sfere i *funkcijskom karakteru* političke i duhovno-znanstvene »nadgradnje«. Međutim, kako naše društvo još ne stoji na vlastitom socijalistički razvijenom temelju (u protivnom ova bi pitanja bila suvišna), funkcijski se karakter djelovanja Saveza komunista i funkcioniranja duhovno-znanstvenog sektora u samoj funkcionalnosti podređuju autoritetu ne samo onog što je u ekonomijskoj »sferi« socijalističko nego i onoga što nije socijalističko, što se oslobađa udruživanjem »rada« i »sredstava« u odnosima koji *tek naknadno* određuju funkcionalnost svojih funkcija. Mislim da je ovdje riječ o slučaju nedovoljno kritičkog odnosa prema jednoj od »samorazumljivih« sintagmi političkog govora i znanstvenog diskursa. Dajući Savezu komunista i cjelokupnoj duhovno-znanstvenoj produkciji funkcijski *značaj*, ona ispušta iz vida bit *organske* povezanosti ekonomskog, političkog i duhovno-znanstvenog sadržaja rada, proizvodnje bića, te »udruživanje rada«.

c) Ne može se izvesti dovoljno energičan obrat prema »udruživanju rada« bez dovoljno energičnog zahvata u strukturu i bit društvene znanosti razvijene na pretpostavkama socijalizma koji ekonomijskoj sferi dodjeljuje instrumentalnu funkciju, niti »sirovog komunizma« koji sve stavlja u funkciju rada neprožetog znanošću i nekapital-skom društvenošću. Zadržavanje takvih pretpostavki života i spoznavanja isto je šta i produbljavanje rascjepa »instrumentalnog« i »komunikativnog djelovanja« (Habermas) akcije i rada, simboličko-genetičkog i instrumentalno-

-analitičkog tipa inteligencije (R. Supek). Nadalje, cjelovitije osvještavanje o biti i odnosu revolucionarnog pokreta i revolucionarnog mišljenja u nas, ne može se razviti na pretpostavkama posebno znanstvenih uvida industrijsko-sociologijske, sociologijsko-stratifikacijske, pravno-znanstvene, politologijske i slične usmjerenosti istraživanja. Svi ti, ma koliko stručni, naponi još su nadomjestak bitnom misaonom zahvatu koji respektira Marxovo shvaćanje znanosti i puta spoznavanja: od toga *kako* se mišljenje i djelovanje *pokazuju* različitim svijestima, preko toga *kako se proizvode* (»sfera biti«) kako biva s njima u posredovanju (»sfera zbiljnosti«) i kako mišljenje/djelovanje dopijevaju do pojma o sebi (»sfera pojma«). Ponavljanje ključnih momenata Marxova misaonog puta sa stranica Kapitala, koliko vidim, vjerojatno bi objelodanilo »indikatore« postojanja — prevladavanja građanskog nacionaliteta i tamo gdje fragmentirana istraživanja taj »problem« uopće ne vide.

d) Drukčiji vidokrug mišljenja/djelovanja kad se cjelina »svijeta rada« dovede u odnos s povijesnim pretpostavkama ideje i zbilje *zajednice proizvodnje života*. Tada postaje vidljiva nedovoljnost stava o funkcijama, o tome da su politička i duhovno-znanstvena proizvodnja tek derivati apartnog duha rada (udruživanja »rada« i »sredstava«): otvara se jednostavno pitanje *slobodnog udruživanja ljudi*, proizvođača cjeline svoga života, pitanje o tome kako čovjek (klasa, narod, zajednica) može udružen prisvajati svijet *svim* načinima svoga praktičnog odnošenja. Savez komunista, politika, duhovna znanstvena proizvodnja tada ne mogu biti funkcije »udruženog rada«, nego prvenstveno u radu i proizvodnji povezana cjelina odnošenja, osvješten čin proizvodnje života, »svjestan bitak«: do svijesti dovedeno značenje *zajednice* proizvodnje života. Uostalom, nije zadaća socijalizma da produbljuje funkcionalan odnos »sfera« života: njegova je zadaća i povijesna šansa da radi na prevladavanju podjele društva na sfere. Prvi je uvjet toga ukidanja udruživanje ljudi (proizvođača) u svim načinima njihova praktičnog odnošenja. Zato se, namjesto tvrdnje o Savezu komunista kao funkciji »udruženog rada«, konačno i postavlja pitanje o Savezu komunista kao *organizacijski akcijski primjerenom momentu cjelokupne proizvodnje života koji karakterizira do svijesti doveden interes subjektiviteta radničke klase na tlu ove povijesti*. U protivnom, priznati da je Savez komunista funkcija, čak »udruženog rada«, znači *de facto* prolongirati njegovu *posebnost* koja, načelno gledajući, može voditi osamostaljivanju funkcije u vlastiti subjektivitet ili, pak, gubitak samorefleksije pod nalažućim autoritetom »udruženog rada«, ispražnjena od politike i znanosti u njenoj razumijevajućoj, istraživačkoj i znanstveno-tehnologijskoj biti. Napredovanje takvim smje-

rom ne može biti izvedeno neproblemskim stavom prema teoriji i neproblemskim odnosom prema temelju proizvodnje života. Ono zahtijeva radikalno kidanje s bilo kojom teorijskom ideologikom, pa i s takvom koja danas još razvija »teoriju partije« ili »nov tip partije«.

3. Što označuje naziv »teorija partije«? Strogo uzevši, sa stajališta politikologije kao posebne znanosti, tim nazivom je obuhvaćeno slijedeće:

a) Postojanje politike kao posebnog područja života, unutar kojega se višestruko posredovano izražavaju i svjesno oblikuju potrebe, interesi i ciljevi društvenih grupa, na temelju razlike njihova položaja prvenstveno u materijalnoj produkciji.

b) Reprezentanti različitih potreba, interesa i ciljeva su političke stranke: njihova je djelatnost usmjerena prema središtu društvene (otuđene) moći, prema vlasti.

c) Vlast je stožerna točka političke teleologije: osvajanje vlasti ili utjecaj na nju, a ne *prevladavanje pretpostavki redukcije društvene moći na vlast* — jest bit društvene funkcije političke stranke. Zato se iz Marxova djela ne može rekonstruirati bilo kakva teorija komunističke partije, niti pak politikologija kao posebna znanost *za razdoblje* prelaženja od građanskog prema besklasnom društvu: to se prelaženje ne može izvesti bez prevladavanja politike kao posebnog područja života i bez prevladavanja komunističke političke organizacije *kao partije*, kao stranke, budući da se partija jedino i može utemeljiti na posebnosti »sfere« politike. Pretpostavimo sada: ako se, unatoč tome, povijesno mjesto i povijesna zadaća Saveza komunista mogu razumjeti i objasniti iz vidokruga teorije partije, onda *volens-nolens* slijedi: politika je još posebna »sfera« života; ona zahtijeva političku stranku kao reprezentanta društvene grupe (radničke klase); taj je predstavnik bitno sabran i bitno djelotvoran kroz vlasti; pomoću vlasti višestruko posredovano djeluje na klasu reproducirajući *posebnost* političke »sfere«. Ukratko: to je jedna vrtnja u krugu građanske podijeljenosti društva na »sfere« (primjereno razdrtosti njegova bitka), na relativno samostalna područja materijalne, političke i duhovne proizvodnje; ili, u etatiističkom ustrojstvu »izgradnje socijalizma«, državno-partijsko blokiranje temeljnih proturječja, zadržavanje podijeljenosti društva na posebne »sfere«: ekonomijski sektor funkcionira po »univerzalnim tehničko-tehnologijskim načelima« (tu je i ponešto od ekonomistički protumačene teze da je SKJ u funkciji »udruženog rada«), kulturni sektor je fronta apriornog dokazivanja utemeljenosti te podjele i primata politike, političke reprezentacije; politika, pak, uvjetuje prostor »slobode« *nosiocima funkcija* u ekonomijskom i kulturnom sektoru. Ako je doista moguće razumjeti i objasniti cjelinu »uloge i zadaće« Saveza komunista sa staja-

lišta teorije partije, sa stajališta kakvo se — »kao marksističko« — još njeguje u akademskim tezama o »teoriji partije«, onda nam treba uvažiti bar dvije činjenice: prvo, u vidokrug »teorije partije« pada sve ono po čemu je Savez komunista još *partija* i drugo, čini se da je znanstveni radnik kao »teoretičar partije« još utemeljen na nekim sadržajima društvene funkcije SKJ kao partije. Izvjesno je, mislim, da je Savez komunista, pored ostalog, i »partija vlasti« i »partija na vlasti«. U legitimno polje »teorije partije« pada istraživanje tih sadržaja uloge Saveza komunista, kao što, primjerice, u legitimno polje sociologije i političke sociologije ulazi istraživanje etatističkih nanosa u svijesti dijela članstva SK, njegove socijalne strukture i unutrašnjih proturječja koja djeluju na smjer i intenzitet prevladavanja karakteristika političke partije u idejama i akcijama Saveza komunista. Odlučno je: što pada *izvan* vidokruga teorije partije? Jesu li ti sadržaji ideja i prakse Saveza komunista upravo one »dimenzije« po kojima SKJ dopijeva u mjeru povijesnog mjesta na način koji dijelom aktualno, a perspektivno korjenito dovodi u pitanje njegova obilježja političke partije, pa i potrebu postojanja teorije o SKJ kao političkoj partiji? Koliko postoje takvi sadržaji, toliko se i umanjuju mogućnosti bitnog razgovora o Savezu komunista sa pozicije politikologije kao posebne znanosti i teorije partije. Raste, pak, mogućnost plodotvornog razgovora koji otkriva Savez komunista kao ne-privatnu političku organizaciju, politiku kao momente *zajednice* u sebi povezane svjesne proizvodnje života. Posve je normalno što se specijalisti, teoretičari partije, trude oko obrazlaganja teze da Savez komunista postaje, ili da je već postao, *novi tip partije*. Dok se mišljenje kreće u okvirima »teorije partije«, ono ne može ni proizvesti drukčije pitanje, ono ne vidi da je i takvo pitanje — bar kad je riječ o znanstveno-revolucionarnom mišljenju — neutemeljeno. Kamo vodi razvijanje »novog tipa« partije? Čime bi se doista *revolucionarnim* mogle potkrijepiti takve tvrdnje? Na prvo pitanje mora se odgovoriti: razvijanje novog tipa partije vodi, vjerojatno, nižu promjena organizacijske i akcijske naravi komunističke političke organizacije, ali kao tip *partije*, makar i nov, Savez komunista bi morao zadržati posebnost sfere politike, funkciju posredovanja interesa klase, usmjerenost na vlast i, povratno, preko vlasti, utjecaj na društvo. Međutim, povijesna je činjenica da je Savez komunista već oprobao domaćaje djelovanja partije kao partije, da u dijelu svojih funkcija djeluje i kao partija. Nema više *revolucionarnih* argumenata za novi tip partije. Doista se revolucionarna argumentacija Saveza komunista izražava u *prevladavanju partije*. Ta se argumentacija utemeljuje u praksi prevladavanja »sektorske« podjele društva, na posebnost i nadeterminirajuće značenje bilo koje sfere materijalne, politič-

ke i duhovne proizvodnje života nad drugim sferama, pa i partije nad subjektivitetom klase. Postojanje partije kao partije, postojanje i novog tipa partije, u bitnosti indicira nedovoljnu razvijenost subjektiviteta radničke klase. Ta činjenica ostaje skrivena »teoriji partije«. Tek misao biti revolucije i mišljenje momenata i cjeline dijalektike *povijesnih revolucionarnih mijena* dostupni su za problematizaciju naših pitanja o Savezu komunista. U izvornom marksističkom značenju (uzastopce sužavano pozitivizmom Druge internacionale, Staljinovim »teorijskim« intervencijama, stupnjevanjem »izgradnje« socijalizma i sl.) *revolucija* je povijesna praksa prevladavanja građanskog odnosa čovjeka, radničke klase i naroda prema svemu što jest, i povijesna praksa razvijanja novog — socijalističkog, komunističkog — odnosa čovjeka prema prirodi, prema povijesnim bićima i sebi: revolucija je praksa razvijanja novog temelja društva, nove biti društva i nove biti čovjeka, u značenju temeljnih trans-sociologijskih intencija Marxove tvrdnje po kojoj je ljudska bit cjelokupnost društvenih odnosa.

Naravno, opća odredba biti socijalističke revolucije nije nekakav izravno »primjenjiv« organon spoznavanja biti odnosa Savez komunista — socijalistička revolucija. Međutim, također je ispravno ako ustvrdimo: promišljanje povijesnog mjesta i djelovanja Saveza komunista mora objelodaniti nekakav sadržaj odnosa aktualne i povijesne prakse spram cjelini pojma revolucije i cjelini momenta djelovanja-prevladavanja građanskog svijeta. U sadržaju toga odnosa nalaze se i odgovori na pitanje: kako stoji s »partijom« u velikom povijesnom značenju? Razumije se, nije riječ o tome treba li Savez komunista. Naprotiv! Sve stoji do toga da se *rastuća* potreba za Savezom komunista praktički odjelotvoruje u rastu međusobno *prožete* samodjelatnosti klase i djelatnosti Saveza komunista u cjelini društvene proizvodnje života.

5. **Skica tipskih slučajeva odnosa partije (saveza) i povijesnog mjesta; pitanje o djelovanju Saveza komunista**

1. Politička partija (savez) toliko je revolucionarna koliko su njene ideje i njene akcije povijesno primjerene, koliko su svojim utemeljenjem i svojom izvedbom u *mjeri* povijesnog mjesta. Općenito govoreći, revolucionarna partija, savez, može tendencijski razvijati karakteristike jednog od bar tri tipska slučaja odnosa partije (saveza) prema biti povijesnog mjesta. Naravno, modelni i empirijski slučaj nisu podudarni. Zato je svrha naznake nekih obilježja modela posve metodička: raspoznavanje tendencije i smjera tendencije djelovanja Saveza komunista:

a) Predmetom svojih misli i djelokrugom svoje akcije politička partija zahvaća ono što je *ispod* mogućnosti povijesnog mjesta: ona »misli« i djeluje mimo mjere povijesnog mjesta. Zato su njene ideje i njene akcije tek praktične (aplikativne, primjenjive na stvarnost): one su primjereni odgovori na revolucionarno *nebitne* poticaje; njena je praksa snalaženje u okružju »tekućeg zbivanja«, stalnost intervencija koje privremeno smiruju ili, pak, odlažu rasplet bitnih proturječja »društvenog bitka« — oslobađajući ono što je na njemu, za *revolucionarni praxis* doista nebitno. Ovome tipu odnosa odgovaraju: prvo, reformizam u teoriji — sužavanje sadržaja i opsega pojma revolucije, sa svim drugim implikacijama koje iz toga proistječu za mišljenje cjeline i momenata revolucionarnih mijena; drugo, prilagođavanje na postojeće, bilo da je ono zatečeno građansko ili jednom dostignuto stanje revolucionarnih promjena.

b) Politička partija prihvaća nepovijesni sustav ideja koje su, kao nepovijesne, *iznad* mogućnosti povijesnog mjesta, pa dakle izvan mjere povijesno primjerenog djelovanja. Kako se povijesno mjesto ne može primjeriti nepovijesnim idejama, nasilje budućnosti nad sadašnjošću nužno se — u »izgradnji socijalizma« — legitimira (političkom samo-voljom, samo-voljom pojedinca i, sve više, zloupotrebom znanosti koja pribavlja »objektivnost« tome subjektivizmu) kroz geslo »rad za budućnost«, a budućnost je loša beskonačnost, stalno rastavljanje nade i konačnosti u kojoj se jedino može i mora revolucionarno djelovati. Dok je takva (već lažno revolucionarna) organizacija na »idejnoj fronti« zatočenik nepovijesnih ideja, ona je u praksi — kao u prethodnom tipskom slučaju — tek praktična: razlika je u načinu obrazlaganja te praktičnosti; jednom se izostanak upitnog odnosa prema biti povijesnog mjesta obrazlaže potrebom nekakvog (besciljnog) kretanja, drugi put potrebom služenja ciljevima. Kad se, u tome modelnom slučaju, primjerice država i partija izdignu na rang Subjekta, Apsoluta, posrednika između budućnosti i sadašnjosti, preinaka postaje potpuno profana: služenje ciljevima jest opsluživanje partije i države, punina društvenog života biva prekrivena »partijskim« i »državnim životom«. Kad ovi fragmenti povijesnog života zadobiju važenje *zbiljskog života*, nužno se — unatoč svim »maskama« i »dekoriranjima« — odbacuju i marksistička izvorna argumentacija i marksistička terminologija. Namjesto marksizma nastupa pravna znanost kao znanost »državnog života«, te politička znanost kao znanost o vlasti, upravljanju stvarima i vladanju ljudima kao stvarima: »partijski život« postaje cjelina političkog života i vanjska mjera života ljudi u zajednici.

c) U ovom trećem, tipskom slučaju odnosa, revolucionarna organizacija, savez, ne služi nepovijesnim idejama,

ne (zlo)upotrebljava njihov autoritet, niti pak odbacuje »ideje komunizma«. Mišljenje joj *postaje* prvi uvjet razumijevanja biti povijesnog mjesta i mjere povijesnosti (revolucionarne djelotvornosti) ideja i čina. To *revolucionarno mišljenje*, nesputano nepovijesnim idejama i tekućim mjerama pacifikacije temeljnih *revolucionarnih* proturječja, stalno drži *otvorenim* pitanje o biti povijesnog mjesta i odanosti idejama komunizma (ne: bezrezervno), nagovore povijesnog mjesta i »napredovanje u krivulji«. U stalno oscilirajućem odnosu ideja komunizma, bitnih povijesnih uvida i praktičnog revolucionarnog sadržaja djelovanja, KRIZA se objelodanjuje kao bitan način postojanja revolucionarne organizacije. Kriza (grč. *krisis*) stalnost je prosuđivanja i kušnji revolucionarne organizacije: prosuđivanje nije nošeno predrasudama koje — kao mnijenje, »konačna spoznaja budućnosti« i sadašnjosti — unaprijed određuju pitanja i odgovore; kušnja se, pak, odnosi na svagda praktičko društveno provjeravanje mjere povijesnosti misli i čina. Čim kriza — u ovom značenju — postaje nečim normalnim, na djelu je i KRITIKA (gr. *krino*): misaono i praktično lučenje, razdvajanje svega iz biti povijesnog mjesta razdvojivog, razlučivog; i spajanje, povezivanje, poticanje, tiskanje svega povijesno spojivog i revolucionarno živog. Kroz stalnost krize i kritike razvijaju se revolucionarna organizacija i njen član kao *savez* i kao osoba oslonjena na vlastito revolucionarno *bespredrasudno mišljenje i praktično kritičko držanje*.

2. U naznaci tipskih slučajeva odnosa partije (saveza) spram povijesnom mjestu nalazi se i pitanje: kako se u ovisnosti o sadržaju toga odnosa *razvija tip partije (saveza)*. Dakle, pitanje o tome kakav se tip partije (saveza) razvija nije — da još jednom ponovimo — pitanje teorije, nego *sadržaja djelovanja* revolucionarne organizacije, budući da revolucionarna organizacija jest to što jest *po sadržaju njena odnosa prema povijesnom mjestu*: u sadržaju toga odnosa raste i pada moć i sveza mišljenja/djelovanja.

a) Kako je, s obzirom na predložene modelne slučajeve, moguće istraživati položaj mišljenja/djelovanja u Savezu komunista? Naravno, može se razviti istraživački postupak kojim se problematizira položaj mišljenja/djelovanja u zahvatu bilo kojeg od skiciranih slučajeva. Vjerojatno bi se pokazalo da Savez komunista — kao konkretna organizacija — razvija, u višem ili manjem stupnju značajnosti, obilježja karakteristična za različite tipove odnosa partije (saveza) prema povijesnom mjestu. S tim u vezi, dobilo bi se složeno mnoštvo odgovora na pitanje o položaju mišljenja/djelovanja u Savezu komunista.

b) Mislim, pak, da bi najvrednije rezultate dalo ono istraživanje koje je utemeljeno u tezi: s obzirom na svoje

najrazvijenije misaone i praktičke domete, Savez komunista *tendencijski* razvija neke od bitnih karakteristika trećeg modelnog slučaja; Savez komunista je, u tom smislu, na putu razvijanja biti i sveze mišljenja/djelovanja, na putu prevladavanja ideologičke inercije i oslobađanja mišljenja/djelovanja s obzirom na njihovu revolucionarnu bit. Dakle, pretpostavka se odnosi na najviše domašaje mišljenja i djelovanja Saveza komunista. Takva teza može poslužiti i isprikom za opravdanje misaonih i praktičkih podbaca Saveza komunista, ona se može zlo-upotrebiti i protiv Saveza komunista kao alibi za opravdanje *svakog* momenta njegova djelovanja. No teza u svome pozitivnom, plodotvornom, značenju mora ići za radikalnim praktičkim konzekvencama jednom izbornih povijesnih stavova Saveza komunista i opredmećenih učinaka njegove povijesno primjerene prakse.

c) Kritička je pozicija na djelu u provedbi ove pretpostavke pod uvjetom da se na temelju uvida u najviša dostignuća Saveza komunista otkrivaju *primjereni kriteriji njegove revolucionarnosti, bez obzira* na konsekvence prema momentima i cjelini aktualne i perspektivne djelatnosti Saveza komunista, kriteriji koji ne mogu ići *ispod* najbitnijih domašaja njegova djelovanja. U osnovi takve moguće pretpostavke istraživanja nalazi se i stav: nema »općeg«, povijesnom mjestu i Savezu komunista *vanjskog* mjerodavnog kriterija revolucionarnosti; samo povijesno mjesto, revolucionarno djelo Saveza komunista (koliko je konstitutivno za bit povijesnog mjesta), te sveza jednog i drugog — tvore onu *razinu ispod koje Savez komunista ne smije ići želi li zadržati i dalje razvijati jednom izbornu povijesnu revolucionarnu poziciju*. Zato su i usporedbe Saveza komunista s drugim revolucionarnim organizacijama u prošlosti i danas (čemu se ponekad pribjegava u nedostatku moći izvornog povijesnog uvida i obrazlaganja) — bilo da se usporedbama pokazuje određena »prednost«, odnosno određen »nedostatak« prakse Saveza komunista — metodologijski promašaji čim se iz takvih usporedbi namjerava izvesti neko mjerodavno načelo za Savez komunista. Naprotiv, riječ je o tome da djelo obvezuje djelatnika (Savez komunista) po mjeri njegove povijesnosti.

d) Koliko vidim, dva su obvezujuća (točnije: samoobvezujuća) vrhunca mišljenja/djelovanja Saveza komunista, vrhunac ispod kojih se ne može ići a da se ne ugrozi upravo *revolucionarnost* mišljenja/djelovanja i čija dosljedna provedba čini kritiku i krizu (u opisanom značenju) pravim načinom bitno revolucionarnog postojanja Saveza komunista.

Prvo. — Povijesna je činjenica da je Savez komunista mišlju i činom pokrenuo i razvio — dakako: praksom radničke klase i naroda Jugoslavije — revolucionarno shvaća-

nje biti i odnosa *dijela i cjeline*. Nasuprot svakoj hegemonističkoj (staljinističkoj, etatističkoj...) tezi i praksi po kojoj snaga cjeline revolucionarnog pokreta i cjeline fronte borbe protiv građanskog svijeta izravno ovisi o stupnju bezuvjetnog podređivanja svakog dijela cjeline, Savez komunista (KPJ) — djelatno — razvija tezu: snaga je cjeline pokreta tolika koliko svaki dio revolucionarnog pokreta uspijeva povijesno primjerenim djelovanjem pokrenuti oslobodilačke i revolucionarne snage vlastitog naroda u vlastitim neponovljivim uvjetima djelovanja. Prva teza shvaća cjelinu kao praznu apstrakciju koja se izdiže nad dijelovima. Druga teza, teza Saveza komunista; shvaća cjelinu kao sadržajnu povijesno raznoliku pa i proturječnu, stalno nastajuću praksu konstituiranu povijesno primjerenim držanjem svakog dijela revolucionarnog pokreta i fronte antikapitalističke, antigradanske borbe. U svojoj »vanjskoj« dimenziji ta teza, ta praksa, nalazi primjeren izraz u cjelini načela, pozicije i prakse borbe za *subjektivitet* država, naroda i oslobodilačkih i revolucionarnih pokreta u današnjem svijetu. U svojoj »unutrašnjoj« dimenziji, ova bitna teza implicira dosljednu praksu razvijanja *subjektiviteta* klase, naroda i čovjeka u Jugoslaviji kao zajednici slobodno udružene proizvodnje života na pravcu bitnog samooslobodilačkog i za cijelo društvo oslobodilačkog interesa radničke klase. Operacionalna dalja razrada ove »unutrašnje« dimenzije teze vjerojatno bi problematizirala mjeru osvojenosti njena revolucionarnog sadržaja u svijesti i djelovanju članstva Saveza komunista. Na primjer: odnos prema subjektivitetu državnih jedinica federacije, odnos prema subjektivitetu dijelova Saveza komunista Jugoslavije, odnos nacionalnog i internacionalnog u Jugoslaviji, odnos cjeline i pluralizma socijalističkih samoupravnih interesa itd. i tome slično. U sadržaju svakog od tih odnosa indicira se osvojenost temeljne teze o odnosu »dio-cjelina«. Tu je, nema sumnje, i indicacija mjere prevladanosti ideje i zbilje »monolitnog društva«, etatističkih, birokratskih i ostalih (po načelu uniformiteta života datih) nanosa u svijesti i praksi.

Drugo. — Povijesna je činjenica da je Savez komunista pokrenuo *obrat u*, staljinističkom praksom potisnutim, *kriterijumima razvijenosti socijalizma*; od 1950. godine otpočinje prijelaz od političkog prema transpolitičkom jezgri revolucionarnih promjena, prema promjenama u *biti rada*: načelno programatski i nastajući praktički kriteriji razvijenosti socijalističkog društvenog odnosa dobivaju svoju mjeru i važenje iz sadržaja vladanja udruženih proizvođača ne samo u radu nego u cjelokupnoj proizvodnji bića — u smislu intencija Marxove tvrdnje po kojoj se prevladavanje privatnog vlasništva u njegovoj biti može izvesti samo kad udruženi proizvođači vladaju cjelinom proizvodnih

snaga društva. Kako stoji s osvajanjem cjeline proizvodnih snaga društva kao praksom slobodnog (samodjelatnog) postavljanja proizvođača? O tome znanost daje nesumnjivo značajne podatke. Kako se odnose, ne samo načelno, ta praksa i praksa Saveza komunista — manje je istraženo. I postojeći rezultati takvoga istraživanja pouzdano indiciraju mjeru povijesno primjerenog djelovanja Saveza komunista. Svaka je druga mjera biti stvari izvanjska: bilo da se povijesna primjerenost djelovanja Saveza komunista vidi u tome koliko je on »novi tip partije« (o čemu smo nešto i prethodno rekli), bilo da se ta mjera traži tek u razgranatosti institucija političkog sistema — čemu se ponekad i pribjegava.

3. Ove smo teze otpočeli s pitanjem o odnosu revolucionarnog pokreta i inteligencije. Ono nam je poslužilo kao povod pitanju o revolucionarnosti mišljenja/djelovanja. Vraćajući se početku, valja zaključiti: koliko Savez komunista uspijeva u nakanama razvijanja revolucionarnog držanja posve oprečnog »modelima« prevlasti ideje nad mišljenjem i djelovanjem, koliko, dakle, radnička klasa uspijeva ozbiljiti vlastiti subjektivitet (s obzirom na značenje spomenutih dviju bitnih teza Saveza komunista), toliko je i zbiljski urgentno jedno novo mišljenje vezano uz pitanje i odgovor na pitanje: *tko uopće jest intelektualac?* U tome pitanju i odgovoru ne presuđuju, sve manje presuđuju, standardne i već standardizirane definicije inteligencije (recimo sociologijske): *raste mjerodavno značenje revolucionarnog bespredrasudnog i na konkretnu osjetilnost (sadržaji slobodnog udruživanja ljudi, proizvođača) oslonjenog mišljenja/djelovanja za odgovor na pitanje — tko jest intelektualac.* Takvo se mišljenje/djelovanje doista ne može razviti pod bilo kakvom *vanjskom svrhovitošću*. U svome nastajanju ono tu vanjsku svrhovitost (o kojoj je bilo riječi u primjerima prevlasti ideje nad mišljenjem) ne može naprosto odbaciti. Mora je prevladati u »zajednici rada«, udruživanjem koje temelj društvene proizvodnje života, koja osamostaljuje »svijet ideja« i čovjeku vanjskih svrha, praktički dovodi u pitanje. Takva praksa dovodi u pitanje intelektualca. Intelektualčeva je »sudbina« da sebe izgubi kao »posebnu stranu društva«, kao tehničara proizvođača ideja ili, pak, »kritičara«. No to je moguće tek kad i »onaj drugi« bude stabilno oslonjen na vlastito mišljenje: na svjesno vladanje svime što je u okružju izravnih i višestruko posredovanih učinaka rada, proizvodnje bića. Taj se put može opisati intelektualnim sredstvima. U zbilji on je jako strm. Njegova strmina traži od nas prevrednovanje vrijednosti koje stoljećima dijele »čovjeka« i »intelektualca«, na temelju razdrtosti društvenog bitka. Prevrednovanje je moguće samo kao praktički (revolucionaran) čin: on dovodi u pitanje odnos »inteligencija-

-pokret«, *oduzimajući posebnost* svakom relatu te relacije. U odnosu inteligencije i pokreta očituje se prevladanost (neprevladanost) građanske razdrtosti života, građanske podijeljenosti i suprostavljenosti u radu, proizvodnji bića i dijalektici »potreba-proizvodnja«. Rješenje nije u tome da, recimo, Savez komunista i inteligencija budu u funkciji rada i proizvodnji, čak »udruženog rada«. Njihova je povijesna djelotvornost data po mjeri opredmećivanja svojih bitnih moći u cjelini rada i proizvodnje. Naravno, nije riječ o tome da se u ime »novog mišljenja (ideologijski) potisne autoritet povijesnog mjesta, kojem autoritetu još pripada i *problem* revolucionarnog mišljenja i revolucionarnog pokreta. Nakon cjelovitog osvještjenja o *stvari vlastitog mišljenja*, Marxu se — gledano prema naprijed — sloboda podružtvljena čovjeka objelodanjuje u *racionalnom* regulisanju razmjene materiji s prirodom pod zajedničkim nadzorom udruženih proizvođača. Stvar našeg mišljenja, *naš* povijesni topos, uz *naš* sudjel isporučuje *mjeru* »starog« i »novog« racionaliteta. Toliko poznata »tema« o odnosu inteligencije i revolucionarnog pokreta, kao i mnoge druge »teme«, mišljenja mogu — idući preko svoje tematske ograničenosti — dospjeti u blizinu.